

Mr. Nedim Alić

Behram-begova medresa u Tuzli

ODGOJNA FUNKCIJA NASTAVE KNJIŽEVNOSTI

DOI: 10.58584/2490-3752.2021.7.6.103

SAŽETAK

Književni odgoj je jedan od najvažijih segmenata nastavnog procesa od predškolskog nivoa do univerziteta. U aktuelnom trenutku odgojne vrijednosti književnih djela suočene su sa različitim izazovima kako unutar samog postmodernog svijeta književnosti tako i u odnosu na druge društvene, ekonomske i političke okolnosti. Ljudi u vremenu sveopćeg konzumerizma i dehumanizacije nisu svjesni važnosti same književnosti za društvo i svijet u cjelini. Nažalost, takva jedna globalna tendencija zahvatila je obrazovne, naučne i kulturne institucije u Bosni i Hercegovini. Književnost i humanističke nauke se sve više potiskuju i zanemaruju u korist "korisnijih" disciplina. Na svaki način se želi minimizirati njihov značaj. Osim toga, obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini suočen je sa pokušajima razgradnje od strane različitih unutarnjih i vanjskih centara. Iako su odgojni ciljevi sastavni dio svake nastavne jedinice, oni se vrlo često zanemaruju u korist obrazovnih i funkcionalnih. Takva praksa je posebno pogubna za književnost. Humanisti i nastavnici književnosti se moraju hrabrije suprotstaviti takvim procesima promovirajući prave etičke i estetičke vrijednosti. Samo tako je moguće vratiti književnosti posebno mjesto u društvu gdje je nekada i bila, i gdje svakako i pripada.

Ključne riječi: *književni odgoj, obrazovanje, etika, pedagogija, metodika, nastavni plan i program, kriza humanistike, empatija, sloboda, kritičko mišljenje, pravednost*

1. Uvod

Književnost je jedan od najvažnijih izvora kulture, obrazovanja i odgoja. Mnoge spoznajne, intelektualne, estetske i moralne vrijednosti se stječu čitanjem dobrih književnih djela. Mladi ljudi kroz školski sistem, kroz književne tekstove, mogu steći određena iskustva za budućnost kako bi što spremniji dočekali životne izazove i prepreke, jer "nikad ne treba zaboraviti činjenicu da je književno djelo život sam" (Pašić 1998: 57). Teško je, naravno, dosegnuti odgovore na neka univerzalna pitanja ljudske egzistencije, ali bi bez iskustva književnosti naš život sigurno bio siromašniji i besmisleniji, a ljudska civilizacija ostala bez jednog od najvažnijih segmenata svoga napretka.

2. Globalna kriza humanistike

Vrijeme u kojem živimo, nažalost, nije naklonjeno humanističkim naukama niti umjetnostima, pa tako ni književnosti. (usp. Ugrešić 2002, S. Dizdar 2017, Legezynska-Zielinski 2018, Matanović, Berbić-Kolar 2018, Jovanović 2018) Za one koji danas upravljaju obrazovnim procesima je, kako zaključuje američka znanstvenica Marta Nusbaum (2012) u svojoj studiji *Ne za profit*, "sasvim u redu ako bi se ovim sposobnostima dopustilo da odumru u interesu korisnijih disciplina". To pokazuju i sve češći zahtjevi pojedinaca i grupa u Evropi i svijetu za smanjivanjem (redukovanjem), pa čak i ukidanjem nastave književnosti u osnovnim i srednjim školama te književnih studija na fakultetima. (usp. Nusbaum 2012, Ilić 2014, Spasenovski, Miliša 2018) Zainteresiranost za književnost, nastavu književnosti i čitanje u školi je sve manje; mali broj učenika viših razreda gimnazije se opredjeljuje za izbornu nastavu iz književnosti, a upis na studij književnosti je gotovo minimalan.

Humanističke discipline i umetnosti se eliminišu, kako u osnovnom/srednjem obrazovanju, tako i na nivou koledža/univerziteta, u skoro svim nacijama na svetu. Pošto ih kreatori javnih politika vide kao beskorisne ukrase, u trenutku kada nacije moraju da se odreknu svih beskorisnih stvari kako bi ostale kompetitivne na globalnom tržištu, one ubrzano gube svoje mesto u nastavnom programu, ali i u umovima i srcima roditelja i dece. Zapravo, ono što bismo mogli nazvati humanističkim aspektima prirodne

i društvene nauke – imaginativni, kreativni aspekt, i aspekt rigorozne kritičke misli – takođe gubi bitku, jer nacije radije streme ka kratkoročnom profitu, kultivisući korisne i visoko primenjene veštine primerene stvaranju profita.
(Nusbaum 2012)

Prema tome, sasvim je naivno, pogotovo u savremenom postmodernom svijetu kada su urušeni svi principi i sve granice između visoke i trivijalne književnosti, kada je svakome, bez obzira na nivo obrazovanja ili referentnost, omogućeno da iznosi svoje stavove na društvenim mrežama o bilo kojem društvenom pitanju ili da objavi knjigu o bilo čemu, kada živimo u društvu sveopćeg konzumerizma, očekivati od svakog književnog ostvarenja da, u pogledu forme, stila i ideje, sjedini kriterije vrhunskog književnougjetničkog teksta. Teško je danas, posebno mlađim generacijama, uopće razumjeti termin "prava književnost", jer, kako kaže Dubravka Ugrešić (2002), živimo u "posthumanom svijetu", u kome su čak i književnici, htjeli to ili ne, prihvatili "globalno tržište", a "prostor za vrijednosnu arbitražu naselili su trgovci" (2002: 240).

Međutim, za svaku oblast, pa i za književnost, potrebna je naučna osposobljenost, dovoljan nivo znanja za analizu, prepoznavanja i valorizaciju. Vrhunska književnost traži i vrhunskog čitaoca, dok trivijalna književnost zadovoljava dokolicu i zabavu onih prosječnih. U moru tih trivijalnih knjiga treba tražiti dragulje pisane riječi.

3. Književni odgoj u vremenu neoliberalnog kapitalizma i globalizacije

Globalne tendencije u ekonomiji i politici su se neminovno odrazile na poziciju i razumijevanje same nastave književnosti u osnovnim i srednjim školama. Insistiranje na čitanju i razumijevanju pročitano, kao temeljnim kriterijima pismenosti, sve više uzmiče pred sveopćom atmosferom konzumerizma, instantna i profita. Učenike je zbog snažnog utjecaja novih tehnologija i medija sve teže motivirati na časovima. Tolstojeva *Ana Karenjina* ili *Zločin i kazna* Dostojevskog, nekada temeljni naslovi gimnazijskog školovanja, a po mnogima i vrhunci svjetske romaneskne književnosti, već odavno se prešutno odbacuju zbog svoje obimnosti, ali i nedostatka hrabrosti kod nastavnika da postavi visoke ciljeve, a što je jedan od preduslova dobrih rezultata u nastavnom procesu. Ocjenjivanje lektire je, također, posebna tema. Umjesto da se od učenika traže odgovori na

konkretna pitanja (teme), koja se baziraju na samom djelu, suštinama i strukturi djela, viziji i pogledima na život i svijet, književnost i umjetnost, stavovima pripovjedača, autora i lika, zatim poetičkim odlikama, odnosu između autora, djela i društveno-historijskog konteksta, te karakterizaciji likova i njihovim međusobnim odnosima, pristupa se improviziranom razgovoru o fabuli ili biografiji autora sa nekoliko najaktivnijih učenika.¹

Improvizirane interpretacije unose u nastavu površnost, brbljavost, proizvoljnost i zbrku. Učenik/učenica gubi zanimanje prema predmetu i pretvara se u improvizatora i frazera. Stvaranjem čvrstih sustava koje nameće djelo uklanjaju se zbrke, proizvoljnosti i druge štetne posljedice nesustavnoga i improviziranog rada. (Rosandić 2005:215)

Kreativnost i kritičko mišljenje, vrijednosti koje se najbolje prepoznaju u učeničkim pismenim vježbama, zadaćama i esejima, vezanom tekstu kao učeničkoj maturi, zamijenili su standardizirani testovi eksterne mature po modelu odgovora abcd, po već unaprijed pripremljenim katalogima pitanja. Da li se tako najbolje provjerava usvojenost maternjeg jezika i književnosti kod učenika? Da li su takvi tekstovi smisao, cilj i suština nastave književnosti? Naravno da nisu, ali su u skladu sa očiglednom tendencijom komercijalizacija znanja i obrazovanja te ciljanim sužavanjem prostora za stvaranje slobodne humanističke misli novih generacija.

Centri moći su materijalizirali i pretvorili u profit svaki društveni segment. Oni književnici i intelektualci koji nisu prihvatili stanje u

1 PISA istraživanje OECD-a (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj) u Bosni i Hercegovini iz 2018. godine obuhvatilo je rezultate učenja petnaestogodišnjaka u čitanju, matematici i prirodnim naukama. Ovo istraživanje procjenjuje primjenu tih znanja od strane učenika u stvarnim životnim okolnostima. U sva tri segmenta testirani učenici su postigli slabije rezultate od prosjeka OECD-a, Evropske unije i susjednih zemalja. Uspjeh u čitanju bh. učenika iznosio je 403 boda, dok je prosjek OECD-a 487, Evropske unije 484, Hrvatske 480, Srbije 439, Crne Gore 421. Prema definiciji PISA-e (2018:31) čitalačka pismenost je "sposobnost pojedinca da razumije, koristi, vrednuje, promišlja i uključuje se u tekstovima, kako bi postigao svoje ciljeve, razvio znanja i potencijal te sudjelovao u društvu." (vidi: https://www.skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5dea77f96c465_PISA-2018-hrSAKORICAMA.pdf)

kojem je "njihova prodaja na tržištu mjera njihove kvalitete" (Ugrešić 2002:237), odavno su na margini društva, a sada se potpunom dehumanizacijom želi iskorijeniti i utjecaj književnosti, pa i humanistike općenito, u obrazovnom procesu kako bi se lakše manipuliralo i upravljalo budućim generacijama. Dakle, od instrumentalizacije nastave književnosti u osvajačke (kolonizatorske) i nacionalističke (političke) svrhe, preko neadekvatnih metoda interpretacije književnog teksta koji su "gušili" smisao književnosti, prešlo se na stroge matematičke i ekonomske računice. Ljudska priroda, prava i slobode se više ne posmatraju na isti način. On više nije jedan zaseban mikrosvijet, nije više slobodan u bilo kom segmentu života, ograničen je i programiran.

U današnjem kapitalističkom društvu, odgoj je namjeravan, usmjeren i diktiran (eksplicitno ili implicitno) od strane vladajućih politika s ciljem oblikovanja (sasvim određenoga profila) građanina kao 'primjerenog' člana društvene zajednice. (...) Korisnost postaje svrha pravednosti, a vrljene nepotrebna investicija. (Vega 2012)

Nažalost, čak se i od prosvjetnih radnika mogu čuti "dobronamjerni" savjeti i stavovi upućeni učenicima pri izboru srednje škole, izborne nastave ili fakulteta, da upisuju ono što im može "koristiti" u životu, a to su prirodne, tehničke, informacijske, medicinske nauke i sl., a da maternji jezik, književnost, humanističke i društvene nauke izbjegavaju. Ni realno stanje u savremenom bh. društvu, koje "favorizira kategoriju (medijskog i tržišnog) uspjeha" (Dizdar 2017), također, im ne može poslati drugačiju poruku.²

Nesrećnici koji besciljno tumaraju okupljeni u bande, ubijaju gađajući kamenicama s nadvožnjaka, ili spaljuju devojčicu, ko god oni bili, ne postaju takvi zato što ih je iskvarilo newspeak (novogovor) kompjutera (ne prilaze oni ni kompjuterima), već zato što su bili isključeni iz književne vasiljene, i onih mesta gde bi se obrazovali, gde bi raspravljali,

2 "Najperfidniji način manipuliranja mladima jest onaj pomoću tzv. reality show-programa u kojima se veliča sebičnost, prijetvornost, nerad, voajerstvo i uspjeh bez muke. Te emisije gledateljima nude avanturu, slavu, novac, kako izići iz sjene na medijsku scenu i tako ostvariti toliko željeni bijeg iz anonimnosti." (Spasenovski, Miliša 2018: 59)

sve dok im se ne ukažu odsjaji jednog sveta vrednosti koji stiže iz knjiga i na njih upućuje. (Eko, 2015: 10)

Iako je sve više dokaza o pogrešnom pravcu u kome ide savremeno obrazovanje, kultura i društvo općenito (sve je više nasilja, neznanja, nepravde, laži, licemjerja, nepismenosti, mržnje), očigledno je da će trebati mnogo više vremena, truda i hrabrosti, prije svega samih humanista, pa i nastavnika na svim nivoima obrazovanja, da se takvo nešto zaustavi.

4. Književni odgoj kao primarni cilj nastave književnosti

Nastava književnosti u Bosni i Hercegovini realizira se u okviru nastavnog predmeta Maternji jezik (bosanski, hrvatski ili srpski) i književnost i obuhvata oblasti historije književnosti, teorije književnosti i interpretacije književnih djela domaćih i svjetskih autora. Iako se mnogo časova u gimnazijskom nastavnom planu i programu odnosi na stilske pravce iz historije svjetske, interkulturalne i nacionalne književnosti, njihove poetičke odlike i najznačajnije predstavnike, ipak, najvažniji dio, kako osnovnoškolskog tako i srednjoškolskog nastavnog sadržaja, predstavljaju analize konkretnih književnih tekstova (poezije, proze ili drame). Općeobrazovni cilj je dominantan u književnohistorijskim pregledima, kada učenike treba upoznati sa najznačajnijim književnim kretanjima u svijetu i kod nas, ali i sa najvažnijim književnoteorijskim pojmovima, dok je odgojni primaran kada govorimo o interpretaciji nekog književnog teksta. Nastavna jedinica "Romantizam u evropskim književnostima" može učenike upoznati sa stilskim osobinama, motivima i najvažnijim djelima ovog pravca, ali ih samo čitanje i cjelovita analiza Geteovog romana *Jadi mladog Vertera* može odgajati kako bi spoznali i osjetili važnost prirode (preko deskripcije u samom romanu, ali i općenito prirode kao inspiracije za umjetnike), prepoznali emociju neuzvraćene ljubavi (u pismima Alberta upućenih Loti), iskazali svoj stav o ponašanju glavnog junaka (njegovoj dječijoj prirodi, usamljenosti, samoubistvu i sl.), društvu klasnih razlika itd. Usvajanje i prepoznavanje književnih pojava, autora, djela, vrsta i osobina, prema tome, nije pokazatelj da će učenik izgraditi ispravan odnos prema prihvatljivim moralnim normama i vrijednostima života.³

3 "Moral je skup nepisanih pravila i običaja koji određuju međusobne

Izbor vrhunskih književnih djela, sa jasnom i razumljivom idejom, prilagođenih učeničkom uzrastu i nivou obrazovanja, u nastavne programe, visok moralni i profesionalni karakter nastavnika, priprema za čas, problemska nastava, sa dijaloškom i heurističkom metodom, te kvalitetna učenička aktivnost u okviru stvaralačkog čitanja teksta su nužni preduslovi da bi čas analize bio uspješan i da bi se ostvarili odgojni ciljevi.

Svi koji se bave humanistikom, a posebno oni koji to čine na državnim ustanovama, u prilici su da braneći svoju struku rade upravo na transformisanju društva. (...) Pedagogija nije samo sredstvo. Ona podrazumeva i izbor znanja. (Kolarić 2013: 95)

Značaj književnog odgoja i obrazovanja se ne može odrediti brojem tačnih odgovora, matematičkim i ekonomskim mjerilima. To je, kako kaže Umberto Eko (2015:7), "bestjelesna moć", zalog za budućnost, vizija uspješnih sitema i društava. Iako je u formalnom smislu odgoj zastupljen kao ravnopravni dio svake nastavne jedinice i cjelokupnog nastavnog procesa, evidentno je da se odgojnim ciljevima ne posvećuje ni približno ista pažnja kao drugim dvjema komponentama: obrazovnim i funkcionalnim. "Svaka nastavna jedinica ima trojake zadaće: obrazovne (stjecanje znanja), odgojne (razvijanje duhovnih, moralnih, socijalnih i estetskih vrijednosti), funkcionalne (razvijanje sposobnosti)." (Rosandić 2005:79)

Konkretnije, aktulene metodike nastave jezika i književnosti, nastavni planovi i programi, različita istraživanja domaćih i međunarodnih znanstvenika i institucija zanemaruju osnovne odgojne ciljeve. Za nastavu književnosti, koja je po svojoj suštini odgojna, to je posve neprihvatljivo.

odnose ljudi, oblik ponašanja i određeni oblik života u nekoj društvenoj zajednici. To su u prvom planu pitanja dobra i zla, odnosno prosuđivanje i vrednovanje postupaka kao moralnih i nemoralnih. Moral se usvaja odgojem i življenjem u određenoj sredini. Oslanja se na svijest i savjest pojedinca, na osjećaj zadovoljstva, ponosa, samosvijesti ili pak kajanja, samoprijeziro, griznje savjesti, a u društvu se potvrđuje idealnim, a ne materijalnim, sankcijama, dakle odobravanjem, odnosno prijekorom ili bojkotom. Savjest je upravo skup načela moralnog procjenjivanja."

(Boris Kalin, Povijest filozofije s odabranim tekstovima filozofa, XXII izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1998, str. 53).

Tako se kao ciljevi nastave Bosanskog, hrvatskog, srpskog jezika u dokumentu Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH, pod naslovom *ZJNPP za bosanski, hrvatski i srpski jezik definisan na ishodima učenja* (Mostar, 2013. godine), potpuno zanemaruju odgojni ciljevi i humanistička priroda književnosti, a ovaj predmet se razumijeva isključivo kao jezičko-komunikacijsko područje (usp. ZJNPP 2013:6).

Autori ovog zajedničkog plana i programa navode da učenici prilikom čitanja književnih tekstova trebaju znati: postavljati i odgovarati na pitanja, prepričati, citirati i analizirati tekst, utvrditi i pojasniti značenje riječi, razumjeti figurativni jezik i stilske figure, poznavati najvažnija književna dela i autore, samostalno razumjeti književno-umjetnički tekst itd. U *Zajedničkoj jezgri nastavnih planova i programa za društveno-humanističko područje* ove agencije književnost čak nije navedena ni zastupljena kao nastavni predmet ili oblast.⁴

Metodičari maternjeg (bosanskog, hrvatskog, srpskog) jezika i književnosti ugovnom ističu obrazovne i funkcionalne ciljeve nastave. Navedeni metodički priručnici ne posvećuju poseban dio ili poglavlje odgojnim ciljevima i vrijednostima nastave književnosti, u smislu usvajanja vrijednosti i morala civilizacijskih dostignuća 21. stoljeća, nego odgoj poimaju kao rezultat cjelokupnog procesa učenja.

Nedžad Pašić (1998) u svojoj *Metodici nastave bosanskog jezika i književnosti* je nastojao dokazati da je književno djelo "odraz određene društveno-historijske stvarnosti" (Pašić 1998: 38) te da "širi među svojim čitacima uvijek ove ili one misli ili uvjerenja" (Pašić 1998: 38). Aktivno učeničko čitanje i saživljavanje sa likovima i svijetom književnog djela, uz učinkovito nastavnikovo usmjeravanje, može doprinijeti razvoju učeničkih spoznaja o umjetničkim, žanrovskim i idejnim vrijednostima samog djela.

Metodika književnog odgoja Dragutina Rosandića, jednog od najpoznatijih metodičara maternjeg jezika i književnosti na ovim prostorima, jedna je od najvažnijih studija u ovoj oblasti. Za Rosandića

4 "Društveno-humanističko područje sastoji se od sljedećih nastavnih predmeta: priroda i društvo, historija, geografija, psihologija, pedagogija, logika, sociologija, filozofija i građansko obrazovanje/politika i privreda." (<https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/ZJNPP-a-dru%C5%A1tveno-humanisti%C4%8Dko.pdf>)

metodika književnog odgoja predstavlja "znanost o književnom odgoju i obrazovanju (nastavi, izvannastavnoj i izvanškolskoj djelatnosti) na svim stupnjevima odgojno-obrazovnog sustava" (Rosandić 2005:3). Dakle, književni odgoj se ovdje razumijeva kao širi pojam, na koji utječu i obrazovni i funkcionalni zadaci, zatim redovna nastava, vannastavne i vanškolske aktivnosti, te širi obrazovni sistem koji je zadužen za oblikovanje nastavnih planova i programa, nastavnih sadržaja, udžbeničke politike itd. Rosandić u realizaciji nastavnih sadržaja književnosti navodi različite metode i postupke, od kojih možemo izdvojiti problemsku nastavu kao mogućnost za odgojno djelovanje.

Ruža Tomić (2008) u *Metodici nastave maternjeg jezika i književnosti* navodi podjelu nastavnih zadataka, ističući da se oni međusobno "isprepliću i ne mogu se oštro odvojiti" (Tomić 2008: 15), te navodeći da odgojni zadatak "podstiče formiranje cjelokupnog moralnog lika čovjeka, jača intelektualne, emotivne, volutivne i fizičke snage" (Tomić 2008: 15). Osnovni ciljevi nastave maternjeg jezika i književnosti, prema Ruži Tomić, odnose se, prije svega, na promoviranje i očuvanje nacionalne kulture i tradicije, komunikaciju, poštovanje Drugog, razvoj osobnog mišljenja i zaključivanja, prepoznavanje jezičke strukture i raslojavanja maternjeg jezika, te upotrebu standardnog jezika u usmenom i pisanom obliku u skladu sa društvenim stilovima diskursima.

Knjiga *Metodika nastavnog predmeta Bosanski jezik* Seada Nazibegovića i Amire Turbić-Hadžagić (2019) nije obuhvatila oblast književnosti.

Osim podjele i definiranja ciljeva nastave književnosti te ishoda učenja (čitalačka pismenost – sposobnost razumijevanja i upotrebe tekstova) koja su prepoznata i u PISA istraživanju (PISA 2018),⁵ zanemaruje se ona odgojna funkcija koja se krije ispod tih slojeva jezika, stila i forme, a to je svijet ideja, emocija i slika, a koja će mnogo više utjecati na formiranje svijesti, obogaćivanje ličnog iskustva, unutar-nju katarzu, proširivanje pogleda i etičkih opredjeljenja kod učenika.

5 PISA istraživanje iz 2018. godine, osim određenih pitanja o odnosima učenika prema nastavi, porodici i školi, utvrđuje prije svega znanja i vještine za društveni život i ekonomiju, a ne na odgoj, odnosno kako će i koliko ta znanja, vještine i nastavni sadržaji utjecati na učeničke poglede na život, društvene tokove i odnos prema dobru ili zlu.

(...) I onda dolazimo do treće stvari, koja mi je najviše pri srcu. Ne znam točno čak ni kako da je nazovem, Nijemci bi za to upotrijebili termin "bildung". Mi za to nemamo dobru riječ jer "odgoj" nije adekvatan. U svakom slučaju, radi se o nekoj vrsti uspostavljanja osobe. I to ne nečim što bi u presudnom smislu bilo izvana upravljano, nego nečim što bi zadovoljavalo pretpostavljenu, imanentnu potrebu. Tu mi se čini da je uloga književnosti, ustvari, najvažnija jer imam osjećaj da je ništa ne može nadomjestiti. (...) To razbijanje zamrzlog mora u nama ili, ako hoćete, dodavanje drugačijih perspektiva našim konkretnim pojedinačnim, pa stoga i ograničenim osobnim iskustvima najveća je korist, ako smijem upotrijebiti tu ne pretjerano popularnu riječ, od čitanja književnosti. (Reškovac 2016: 110)

Dakle, kada se još ne može izostaviti iz nastavnog procesa, nastava književnosti (i jezika) u BiH se danas želi svesti samo na diskurs koji će pomoći u formiranju zasebnih etničkih zajednica i njihovih kultura, te na nekoliko formalnih odrednica poput jezičke pismenosti, komunikacije, prepoznavanja, razumijevanja, administrativne forme i prakse itd., što, naravno, i jesu važni obrazovni ciljevi i kompetncije.⁶ Međutim, u isto vrijeme, svjesno se zanemaruje činjenica da književnost nije nikakva praktična i empirijska nauka, nego temeljni nastavni predmet kojim se razvija i obogaćuje učenički leksički fond, inteligencija, mašta, svjetonazor, kultura, samopoštovanje, samopouzdanje, emocionlanost, prihvatanje različitosti; zatim "sposobnost kritičkog mišljenja; sposobnost da se prevaziđe lokalpatriotizam i da se svjetskim problemima priđe kao 'građanin svijeta'; i, konačno, sposobnost da se sa saosjećajnošću zamisle ne- daće druge osobe" (Nusbaum, 2012).

6 Umijeće komunikacije, upotreba književnog (standardnog) jezika u pisanoj i usmenoj formi u javnom diskursu te mogućnost prilagođavanja različitim funkcionalnim stilovima i društvenim ulogama su, svakako, i danas neke od najvažnijih doprinosa nastave jezika i književnosti, te važan segment društvenog prestiža i pismenosti. Bez obzira šta radimo i koja nauka i struka je naša primarna orijentacija, upotreba zvaničnog (standardiziranog) oblika jezičke komunikacije u javnosti nas obavezuje, i to će biti nešto što će nas pratiti kroz cijeli život i po čemu će nas, između ostalog, drugi cijeniti i vrednovati.

Književnost nije nikakav komunikacijski ili jezički priručnik, nego jedna neiscrpnja memorija ljudskih znanja, ideja i umijeća, koja se uvijek iznova i na novi način reprodukuju. Nastava književnosti treba učenike osposobiti za život u savremenom građanskom i demokratskom društvu, u kojem se poštuju ljudska prava i slobode. Tokom razgovora o književnom djelu učenicima treba naglasiti važnost kulture dijaloga, tj. da slobodno iznose vlastita mišljenja o pročitanom djelu, te da, u isto vrijeme, na tolerantan način saslušaju i prihvate drugačije stavove na istu temu, jer smisao i ljepota književnosti je upravo u njenoj višeznačnosti i dijalogu.

Kao izrazito ekspresivna umjetnost, književnost doprinosi formiranju emocija kod učenika, a prije svega humanosti i saosjećajnosti prema drugim ljudima (empatija), poimajući tuđu bol i patnju kao svoju, i osuđujući različite oblike zla, nepravde, laži, licemjra, kukačluk itd. Veličina Antigone, Judite ili Hasanaginice, kao i većine tragičnih junaka, upravo je u tome što su svojim djelom, ispravnim odnosom prema životu i ljudima, suprotstavljajući se silama nasilja i tiranije, postale svesvremeni obrasci moralnosti za ljudsku civilizaciju. Učenici će tako shvatiti da je težnja ka moralno ispravnom odnosu prema životu i ljudima, bez obzira koliko bila usamljena i za neke idealistička, put do ličnog zadovoljstva, sreće i uspjeha.

Prema tome, cilj nastave književnosti je da učenike osposobi da budu samostalni, slobodni i originalni, da sami preuzimaju inicijative i odgovornosti, a ne da život i svijet posmatraju kao jedan skup već utvrđenih pravila i uloga, u kojem su umno pregnuće, razmišljanje, lični stav, kreativnost i čitanje samo gubljenje vremena. Bez ovakvog pogleda na nastavu književnosti nemoguće je razviti čitalačke navike kod učenika i ljubav prema književnosti. "Svakako, nastavnik takvom aktivnom čitanju i odnosu prema tekstu i knjizi uopće treba da ga uči, da ga vaspitava, odnosno da ga putem života i knjige uči istini, vrijednostima života." (Pašić 1998: 59)

Prosvjetitelji su davno ustanovili da se čovjek rađa kao *tabula rasa* (neispisan list papira), a od porodice, škole i društva zavisi kakva osoba će postati. Zakonske definicije osnovnih i srednjih škola određuju ih kao obrazovne i odgojne ustanove, a svaka nastavna jedinica, uz obrazovne i funkcionalne, ima svoje odgojne ciljeve, koji trebaju oplemeniti učenike univerzalnim moralnim vrijednostima. Stoga je odgovornost prosvjetnih radnika i ustanova u procesu formiranja

ličnosti i svjetonazora novih generacija koje će biti nosioci društva u budućnosti svakako velika.

Ukoliko učenike motiviramo da pročitaju važna djela svjetskih i domaćih autora, te ukoliko im pomognemo da na pravi način analiziraju taj književni svijet, likove i ideje, kako bi se što više identifikirali i saživjeli sa njima, možemo očekivati kako ćemo u budućnosti imati humanije medicinske radnike, pravednije sudije, saosećajnije rukovodioce, odgovornije radnike, stručnije profesore, bolje roditelje itd.

Kada se obavljaju na najbolji mogući način, ove druge discipline su prožete onim što možemo nazvati duhom humanističkih nauka: radoznom kritičkom mišlju, odvažnom imaginacijom, saosećajnim razumevanjem različitih vrsta ljudskog iskustva i razumevanjem kompleksnosti sveta u kome živimo. (Nusbaum 2012)

Svi nastavni predmeti, naravno, doprinose odgoju učenika, ali književnost, zbog društvenog statusa, svoje umjetničke prirode, pripovjedačke moći, poetskog oreola ljepote, dramske katarze, životne sveobuhvatnosti ima mnogo veći utjecaj na recipijenta/čitaoca, mnogo više mogućnosti da ostvari presudan efekat na učenike. Zato je potrebno, osim detaljne, sistemitične i sveobuhvatne analize i izrade nastavnih sadržaja, posebnu pažnju posvetiti književnoumjetničkim tekstovima (poeziji, prozi, drami) koji se analiziraju, a koji su suština nastave književnosti, jer "ne treba zaboraviti poznatu činjenicu – knjiga također izgrađuje čovjekovu ličnost koliko i život" (Pašić 1998: 43).

5. Zaključak

Sveopći procesi globalizacije, napredne tehnologije te neoliberalni kapitalizam, kao vodeća ekonomsko-politička ideja u svijetu, evidentno su utjecali na poglede i razmišljanja svakog čovjeka pa i cijelih društava i sistema. To se, naravno, odrazilo i na obrazovni sistem, tako da se sve više potiskuju humanističke nauke u odnosu na medicinske, tehničke ili prirodno-matematičke.

Rezultati takvih procesa su vidljivi, pogotovo na odgojnom planu novih generacija, u poimanju sistema vrijednosti i morala, u odnosu prema dobru i zlu, slobodi, pravednosti, zakonima i drugim vrijednostima koje su nekada bile nezamislivi dio svakog obrazovanog i

odgojenog čovjeka. Iako je ostvaren napredak na ekonomskom i materijalnom nivou, na nivou komunikacije i tehnologije, društvo je mnogo nazadovalo na humanističkom, kulturnom i odgojnom planu.

Da bi se takvo nešto zaustavilo, potrebno je, između ostalog, shvatiti i pravu ulogu nastave književnosti u odgoju novih generacija, odnosno vratiti joj onaj status koji je nekada imala. Književni odgoj predstavlja jedan od najvažnijih segmenata nastavnog procesa kojim se, ukoliko se na pravi način shvati, može izgrađivati svjetonazor, moral i kultura novih generacija.

Da bi došlo do takve promjene potrebno je, prije svega, razumjeti "bestjelesnu moć" književnosti u obrazovanju, društvu i kulturi, ne mjeriti rezultate književnog odgoja savremenim tržišnim kriterijima, te jasan, humanistički stav, prije svih, samih nastavnika i profesora književnosti. Osim toga, treba, u skladu sa društveno-historijskim kontekstom i savremenim civilizacijskim kretanjima, revidirati, definirati i ustanoviti nove nastavne sadržaje, književne tekstove i nastavne metode, sa posebnim fokusom na odgojne ciljeve.

Obrazovni sistem Bosne i Hercegovine treba uspostaviti zajedničke ciljeve i vrijednosti koji će pomoći da se uspostavi pravednije, humanije i slobodnije društvo. Savremena humanistika, nauka o književnosti i metodika u Bosni i Hercegovini i šire trebaju prvo usaglasiti i uspostaviti primarne moralno-etičke vrijednosti, koje su utemeljene na pozitivnim civilizacijskim dostignućima u svim oblastima, a koje su potrebne društvu i svakom čovjeku na ovom nivou historijskog razvoja. Svi ostali segmenti nastave, metode, ciljevi, teorije, književni tekstovi trebaju predstavljati put do ostvarenja tih odgojnih vrijednosti kod učenika, ali društva u cjelini.

Literatura

Dizdar, Srebren (2017), "Pokušaj izlaska iz krize humanističkih nauka iz ugla proučavanja književnosti u informatičkom dobu 21. stoljeća", u: *DHS (Društvene i humanističke studije)*, broj 2, 2017, Tuzla

Eko, Umberto (2015), *O književnosti*, Vulkan, Beograd

Ilić, Dejan (2014), "Pričanje priča", u: <https://www.skolegijum.ba/tekst/print/458> (pristupljeno 27. 7. 2020. godine)

- Jovanović, Natalija (2018), "Društvene i humanističke nauke i IT izazovi", u: *DHS (Društvene i humanističke studije)*, broj 3, 2018, Tuzla
- Kalin, Boris (1998), *Povijest filozofije s odabranim tekstovima filozofa*, Školska knjiga, Zagreb
- Kolarić, Ana (2013), "Pedagogija i odgovornost: Razmišljanja o nastavi književnosti", u: *Reč - časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, Beograd
- Matanović, Damir i Emina Berbić-Kolar (2018), "Položaj i percepcija humanističkih znanosti u Republici Hrvatskoj na početku 21. stoljeća", u: *DHS (Društvene i humanističke studije)*, broj 3, 2018, Tuzla
- Nazibegović, Sead i Amira Turbić-Hadžagić (2019), *Metodika nastavnog predmeta Bosanski jezik*, Off-set, Tuzla
- Nusabum, Marta (2012), *Ne za profit*, u: <https://pescanik.net/ne-za-profit-zasto-je-demokratiji-potrebna-humanistika/> (pristupljeno 25. 7. 2020. godine)
- Nimac-Ćurković, Jasna (2012), "Etička kritika u književnosti", u: *Filozofska istraživanja*, Zagreb
- Pašić, Nedžad (1998), *Metodika bosanskog jezika i književnosti*, Prosvjetni list, Sarajevo
- Reškovac Tomislav (2016), Okrugli stol "Uloga književnosti u suvremenom obrazovanju", u: *Umjetnost riječi*, LX, siječanj-lipanj, Zagreb
- Rosandić, Dragutin (2005), *Metodika književnog odgoja*, Školska knjiga, Zagreb
- Spasenovski, Nemanja i Zlatko Miliša, "Kako je došlo do komercijalizacije visokog obrazovanja?", u: *DHS (Društvene i humanističke studije)*, broj 3, 2018, Tuzla
- Tomić, Ruža (2008), *Metodika nastave maternjeg jezika i književnosti*, Off-set, Tuzla
- Turčalo, Sead (2016), "Geopolitičko kodiranje Bosne i Hercegovine u obrazovnom sistemu", u: Posebna izdanja ANUBiH, broj 2, Sarajevo
- Ugrešić, Dubravka (2002), *Zabranjeno čitanje*, Konzor i Samizdat B92, Beograd

- Vega, Elizabeta (2012), "Odgoj za čovjeka", u: <http://www.pedagogija.hr/ekvilibrij/odgoj-za-covjeka.html> (pristupljeno 12. 4. 2020. godine)
- Zielinski, Bogusław i Ana Lagezynska, "Križa humanistike, društva ili tržišta", u: *Društvene i humanističke studije*, broj 3, 2018, Tuzla
- ZJNPP-a za bosanski, hrvatski i srpski jezik definisana na ishodišta učenja (2013), u: <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/ZJNPP-za-B-H-S-definisana-na-ishodima.pdf> (pristupljeno 19. 7. 2020.)
- Nastavni program – Srpski jezik (2020), u: https://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/Novi_nastavni_programi/Redovna_nastava/NP_Srpski%20jezik_9_razred.pdf (pristupljeno 16.11. 2020)
- Nastavni plan i program na hrvatskom jeziku za gimnazije u BiH (2013), u: <https://mozks-ksb.ba/hr/wp-content/uploads/2019/11/Nastavni-plan-i-program-na-hrvatskome-jeziku-za-gimnazije-u-Bosni-i-Hercegovini.pdf> (pristupljeno 16.11. 2020)
- Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za gimnaziju (2003), u: http://cms.pztz.ba/userfiles/pztz/files/SrednjeObrazovanje/Dokumenti/NPP/Gimnazija/ZajednickaJezgra-Gimnazija_bos.pdf (pristupljeno 16.11. 2020)
- Nastavni plan i program – gimnazija (2018), u: https://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/npp_gimnazije_-_opci-smjer.pdf (pristupljeno 16.11. 2020)
- Odluka o izmjeni Nastavnog plana za srednju školu (2019), u: https://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/odluka_-_ss.pdf (pristupljeno 16.11. 2020)